

етнографічних груп Прикарпатського краю: Дис... канд. пед. наук (13.00.01) / Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. – К., 1997. – 216 с.

8. Кейра Фр. Детские игры. Исследование о творческом воображении у детей / Пер. Мария Пичета: Под ред. Соловьева И.М. – М.: Издание книжного магазина В.В.Думнова под фирмой “Наследн. Бр. Салаевых”. – 1908. – 109 с.

9. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.

10. Франко Т.І. Історія і теорія руханки. – Коломия – Львів: Накл. “Сокола – Батька”, 1923. – 200 с.

Анотація

В статтє обоснован исторический аспект роли и значения игр в жизни ребёнка. Определяется содержание игровой деятельности, её образовательно-воспитательный и развивающий потенциал, обобщаются и анализируются малоизвестные классификации игр, разработанных отечественными и зарубежными учеными в исследовательский период.

*Петрочко Ж.В.
Державний інститут проблем сім'ї та молоді*

ПРОБЛЕМА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОНЯТЬ

Ставлення до дітей водночас є важливим чинником духовного розвитку суспільства і держави. Тому негативізм стосовно дітей працює не на користь суспільства загалом. Жорстокість породжує у дітей почуття вини, невпевненості в собі, інші психологічні комплекси та значною мірою деформує процес соціалізації. Як наслідок, в особистості формуються переважно негативні якості: агресивність, озлобленість, відчуття безцільності буття, зневага до норм суспільної моралі і законів або ж навпаки, вона втрачає віру в себе, починає шукати захисту, опіки з боку інших людей, виявляючи готовність віддати себе в цілковиту, навіть у принизливу залежність.

Проблема жорстокого поведіння з дітьми, насильства над ними в Україні розглядалася науковцями в різних ракурсах: правові та соціальні особливості насильства в сім'ї (О. М. Руднева, А. П. Гетьман) [9]; соціально-психологічні аспекти проблеми насильства (Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна) [7]; психологічні зрізи проблеми жорстокого поведіння з дітьми, психотерапевтична допомога постраждалим дітям (В. М. Бондаровська) [4]; вивчення проблеми жорстокості в шкільному колективі (Н. І. Агаркова) [1]; найгірші форми дитячої праці (О. П. Петрашук) [5]; види та вплив на розвиток особистості морального насильства над дітьми (І. М. Пінчук) [8].

Низку питань, які стосуються соціально-педагогічних та правових проблем жорстокого ставлення до дітей, теоретично обґрунтовано науковцями

З. А. Мальковою, Г. М. Мінковським, О. М. Рудневою, О. С. Вінгловською, В. М. Оржеховською, Т. М. Алексеєнко.

Метою даної статті є теоретичний огляд проблеми жорстокого поводження з дітьми, визначення та класифікація основних понять.

Розглядаючи різні теоретичні підходи до проблеми, у тому числі і зарубіжний досвід, можна пересвідчитися, що під час аналізу явища майже не розділяються поняття “жорстоке поводження” і “насильство”, що підкреслює їх взаємозумовленість, взаємопов’язаність.

Умовно співвіднести поняття допоможе розгляд дефініцій з позиції чинного законодавства України, правознавства, мовознавства та соціально-педагогічних дисциплін. Так, Закон України “Про попередження насильства в сім’ї” закріплює, що насильство – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім’ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім’ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров’ю.

Насильство, за визначенням юридичної енциклопедії, – умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Злочинне насильство поділяється на три види: вбивство; насильство, що є небезпечним для життя і здоров’я потерпілого; насильство, що не є небезпечним для життя і здоров’я потерпілого. Під насильством, яке не становить небезпеки для життя і здоров’я потерпілого, слід розуміти заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не призвело до короткочасної втрати працездатності, а також вчинення інших дій (удари, побої, обмеження чи незаконне позбавлення волі), за умови, що вони не були небезпечними для життя і здоров’я у момент заподіяння. Психічне насильство спрямоване на психіку потерпілого, спричиняючи різноманітні почуття: жах, гнів, обурення, схильність виконати вимогу винуватця тощо [12, 441].

З позиції правознавства жорстокість – різко негативна властивість характеру особи, що виявляється у заподіянні іншій особі, а також тваринам фізичних чи моральних страждань. У ряді статей Кримінального кодексу України поняття “жорстокість” використовується як характеристика злочинної поведінки (ст. 207 – жорстоке поводження з тваринами).

Розмежуванню понять “жорстоке поводження з дітьми” та “насильство” допомагає довідкова література із соціальної педагогіки, за якою: жорстоке

ставлення до дітей – це всі форми фізичного та психічного насильства, вчинення побоїв або образ, неухажне, недбале ставлення, експлуатація, включаючи сексуальне посягання на дитину [10, 85]. При цьому підкреслюється, що насильство - вплив однієї людини на іншу, що порушає конституційне право людини на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні) [10, 133]. Відповідно соціальна педагогіка пропонує таке визначення жорстокості: це – морально-психологічна риса, що означає відсутність співчуття, милосердя, жалості до людей, безмежна суворість, грубість, безсердечність. Зокрема, з позиції соціальної педагогіки, жорстоке ставлення до дітей проявляється в різних формах - від небажання їх доглядати, від байдужості до них дорослих і до фізичних покарань. З позиції соціальної філософії, на думку В. М. Зуєва, насильство це також будь-яке приниження людини, що веде до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивідів, заважає оволодіти реально заданою повнотою можливостей особистісного розвитку, це панування волі однієї людини над волею іншої. Тому пряме застосування сили або загрозу її застосування потрібно розуміти під насильством лише у вузькому значенні [11, 254].

І нарешті, якщо звернутися до мовознавства, то, за визначенням Великого тлумачного словника української мови, жорстокість – це властивість за значенням жорстокий; у свою чергу, жорстокий – який виявляє суворість, різкість, немилосердність, лютість; безсердечний, безжалісний.

У сучасній російській юридичній та педагогічній літературі досить поширеним визначенням поняття “жорстоке ставлення до дітей” є таке: “Під жорстоким чи нехтувальним ставленням до дітей розуміють будь-який акт злочину (дії) чи упущення з боку індивідів чи суспільства в цілому, чи будь-який стан в результаті таких дій, які позбавляють дітей їх рівних прав чи свобод або здійснюють вплив на їхній оптимальний розвиток” [6, 28]. Однак існує думка, що така дефініція не враховує особливостей суспільства, в якому розглядається феномен жорстокості до дітей. Адже ставлення, яке визначається жорстоким в одній культурі, для іншої є цілком прийнятним. Тому “виходити із вищенаведеної дефініції потрібно враховуючи такі моменти: культурно-виховна практика може вважатися жорстокою та негативною в одній культурі і не вважатися такою в іншій; в окремих випадках може виникати неприйняття превалюючої поведінки в даному культурному соціумі; дітям може бути завдана шкода, обумовлена такими соціоетапними формами, які не перебувають під контролем батьків чи опікунів [3, 52].

Таким чином, жорстоке поводження з дітьми – навмисні дії (чи

бездіяльність) батьків, вихователів та інших осіб, які завдають шкоду здоров'ю дитини (за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я – це стан цілковитого фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб і немічності). Таким чином, насильство є найвищим проявом жорстоке поводження і карається згідно чинного законодавства. Тому можна вважати, що поняття „жорстоке поводження” ширше від поняття „насильство”.

Виділяють декілька видів жорстокого поводження. Серед них:

Фізичне насильство – заподіяння дитині батьками або особами, що їх замінюють, вихователями фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, які завдають шкоди здоров'ю дитини, порушують її розвиток або позбавляють життя. “До цієї категорії належить фізичне травмування дитини, причому не тільки коли наявні його відповідні ознаки (синці, поранення, переломи тощо), а й такі різновиди фізичного насильства, коли ознаки неможливо виявити одразу, оскільки вони проявляються пізніше” [7, 41].

Сексуальне насильство – використання дитини для задоволення сексуальних потреб дорослих, залучення до занять дитячою проституцією, в тому числі використовуючи порнографічну літературу, фотографії, кінофільми і т. п., з метою здобуття прибутку. “За величиною нанесених травм сексуальне насильство та сексуальна експлуатація прирівнюються до тортур і катування. Навіть якщо дитина із задоволенням сприймає хтиві дії дорослого, це все одно є сексуальним насильством” [7, 41].

Психологічне (емоційне) насильство – це поведінка, що завдає шкоди емоційному розвитку дитини та її почуттю власної гідності.

Нехтування основних потреб дитини – “хронічна нездатність батьків або осіб, які здійснюють догляд, забезпечити основні потреби дитини у відповідній їй віку турботі, в їжі, одязі, житлі, медичному догляді, освіті, захисті” [7, 41]. Це відсутність умов для нормального життя дитини, турботи про її здоров'я та розвиток. Нехтування варіюється від випадків, коли дорослі залишають дитину саму вдома без догляду на декілька годин, до випадків, коли дитина залишається без догляду на декілька днів.

Існують різні підходи до аналізу та визначення та класифікації поняття “жорстоке поводження з дітьми”. Так, Н. К. Асланова виділяє чотири типи жорстокого поводження щодо дітей: фізичне насильство, нехтування, сексуальне насильство, психологічне жорстоке поводження [2].

Три групи форм поганого поводження з дитиною, що найчастіше зустрічаються, у своєму огляді вичленяє І. М. Кінард: сексуальне насильство,

фізичне насильство, нехтування [13].

За різними ознаками класифікує насильство над дітьми Н.Ю.Максимова:

- залежно від стратегії кривдника: явне та приховане;
- за часом: те, що відбувається зараз, і те, що трапилося в минулому;
- за тривалістю: одноразове або багаторазове, що триває роками;
- за місцем та оточенням: вдома – з боку родичів; у школі – з боку педагогів або дітей; на вулиці – з боку дітей або незнайомих дорослих [7, 42].

Однак важливим є питання детальної класифікації поняття “жорстокого поводження з дітьми” відповідно до типів насильства, визначених Законом України “Про попередження насильства у сім’ї”. Над запропонованою нижче класифікацією працювали як науковці Державного інституту проблем сім’ї та молоді, так і гуманітарного центру “Розрада”. Класифікація представлена у формі таблиці.

Таблиця 1.

Класифікація видів жорстокого поводження з дітьми

<i>ВИД НАСИЛЬСТВА</i>	<i>ПРОЯВ</i>
1. ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО	побиття (<i>шмагання ремнем, різкою тощо</i>); жорстокі фізичні покарання; стусани; укуси; штовхання; спроби задушити; викручування рук; залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, змушення до вживання отруйних речовин або медичних препаратів та ін.
2. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО	демонстрація статевих органів дитині (<i>ексгібіціонізм</i>) без її згоди; демонстрація акту онанізму без згоди дитини; маніпуляція статевими органами дитини без її згоди та розуміння ситуації; використання дитини для сексуального збудження без її згоди та розуміння ситуації; спроба здійснення статевого акту з дитиною без її згоди та розуміння ситуації; статеві зносини з дитиною без її згоди та розуміння ситуації; оральні сексуальні контакти з дитиною без її згоди та розуміння ситуації; показ порнографії; залучення дитини до проституції, виготовлення порнографічного продукту та ін.
3. ПСИХОЛОГІЧ НЕ (ЕМОЦІЙНЕ НАСИЛЬСТВО)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>дитина є свідком знущань над іншими:</i> батько б’є чи гвалтує матір у присутності дітей; “погану” дитину фізично карають у присутності “хорошої” дитини; дитина є свідком фізичних знущань над іншою людиною, що не є членом її родини та ін.; жорстокість щодо інших істот (тварин); • <i>використання привілеїв дорослих:</i> поводження з дітьми як з рабами, підлеглими; поведження як зі своєю власністю; відмова повідомляти про рішення, що стосуються влаштування дитини (опіки, опікунства), побачень з батьками, іншими родичами;

	<ul style="list-style-type: none"> • погрози: кинути дитину; самогубства; заподіяти фізичної шкоди; заподіяти шкоду іншим людям, тваринам, рослинам; розлюбити дитину; силами зла, що покарають дитину; загроза покарання Богом, судом, міліцією, школою, спецшколою, притулком, родичами та психіатричною лікарнею; • ізоляція: контролювання доступу дитини до інших людей: бабусі/дідуся, однолітків, братів/сестер, батька/матері, інших людей; контролювання перебування дитини у помешканні, заборона виходити з дому; контроль спілкування дитини з друзями, аж до перешкоджання спілкування за допомогою телефону, Інтернету; замикання дитини в коморі, сараї, туалеті чи будь-якому іншому приміщенні вдома, в школі; обмеження спілкування з дитиною, аж до повного ігнорування у спілкуванні; • заякування: використовування свого росту, розмірів та сили; нав'ювання страху за допомогою розповідей, дій, тестів, поглядів, жестів; крики, стресогенна поведінка; • інші види емоційного насильства: приниження; образи; брутальність; створення постійних стресових ситуацій; постійні насмішки, іронізування; прищеплювання почуття провини; постійне змінювання правил; непослідовність; надмірне присоромлення дитини; брехня; використання дітей у конфліктах між батьками; “торгівельна” поведінка одного з батьків щодо любові до дитини.
<p>4. ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО</p>	<p>відмова чи зволікання у виплаті аліментів; занижений розмір державної допомоги самотнім матерям та багатодітним сім'ям; повна відмова дитині в грошах; контролювання дитини за допомогою грошей; витрачання сімейних грошей; відмова дитині у підтримці; нав'язування дитині економічно обмеженого способу проживання без наявності на це причин; примушування дитини до важких форм праці.</p>
<p>5. ЗНЕВАЖАННЯ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ ДИТИНИ</p>	<p>незадоволення основних потреб дитини в їжі, одязі, медичній допомозі, відпочинку; позбавлення сну.</p>

Безперечно, проблема жорстокого поводження з дітьми потребує подальшого вивчення та відпрацювання. Поглибленого аналізу вимагають психологічні та соціально-педагогічні аспекти проблеми, актуальним є розроблення та узагальнення технологій роботи з дітьми-жертвами жорстокого поводження. Адже перенесене в дитинстві насилля залишає відбиток у свідомості людини на все життя і впливає далі на стосунки індивіда з найближчим оточенням, на його поведінку у власній сім'ї.

Використана література:

1. Агаркова Н. І. Проблеми жорстокості у шкільному середовищі // Соціально-правовий захист молоді: Зб. наук. статей / Заг. ред. І. В. Козубовської, В. М. Великого. – Ужгород, 2002. – С. 6–12.
2. Асланова. Н. К. Вступ до книги “Керівництво по попередженню насильства щодо дітей”. – М.: Гуманітарний видавничий центр ВЛАДОС, 1997. – 505 с.
4. Батьків не обирають... (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні). – К.: А.Л.Д., 1997. – 144 с.
5. Бондаровська В. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству: Роздуми та поради психолога. К.: СДМ-Студіо, 1999. 64 с.
6. Боротьба проти використання праці дітей: Пер. з англ. / Заг. ред. О. П. Петрашук. – К.: “Пульсари”, 2002. – 148 с.
7. Жестокое обращение с детьми и детская заброшенность. – М., 1991.
8. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства. – К.: Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003. – 344 с.
9. Права жінок у сучасному світі / За загальною редакцією І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової – К.: УДЦССМ, 2000. – 112 с.
10. Проблеми насильства в сім’ї: правові та соціальні аспекти / Упоряд. О. М. Руднева; наук. ред. А. П. Гетьман. – Харків: Право, 1999. – 212 с.
11. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
12. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / За ред. і укладанням: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – Київ-Харків: ВМП “Рубіком”, 1997 р. – 400 с.
13. Юридична енциклопедія: В 6-и т. / Редк.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 1998. – Т. 2. – С. 441.
14. Green A.H. Child abuse // D.H. Schetky, E.P. Benedek (Eds.) Child psychiatry and the Law/- Brunner/Mazel, Publishers – N.Y. – 1980. – P. 71–88.

Аннотація

Статья дает теоретический обзор проблемы жестокого обращения с детьми, предлагает определения и классификацию основных понятий, рассматривает психологические и социально-педагогические аспекты проблемы.

Пішванова В.О.
Київський національний економічний університет

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ США В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.**

Гострі кризові явища в різних сферах американського суспільства другої половини ХХ століття, численні молодіжні рухи протесту наочно продемонстрували неефективність системи підготовки молодих людей до “зустрічі з життям”, яке багато в чому перестало відповідати запитам молодих людей, їх бажанням і надіям. Проблема адаптації до цих нових реалій постала на весь зріст. В цьому контексті посилення уваги широкої освітянської громадськості до педагогічних новацій, якими були сповнені етичні розробки